

ŞEYHÎ'NİN HUSREV Ü ŞİRİN MESNEVİSİNDE YANLIŞ YAZILAN BİR YER İSMİ: ABHĀZ

Elif AYAN NİZAM*

Özet: Sâsânî hükümdarlarından Husrev Pervîz ve Şîrîn'in aşkının anlatıldığı Husrev ü Şîrîn mesnevileri gerek İran gerekse Türk edebiyatında çok beğenilmiş ve pek çok şair tarafından kaleme alınmıştır. Tarihî gerçekliğe dayanan bu aşk hikâyesinde bugün de varlığını sürdürmekte olan pek çok ülke ve şehrin isimleri geçmektedir. Bu ülke isimlerinden biri olan "Abhâz"ın, Şeybî'nin Husrev ü Şîrîn nüshalarında "Encâz" olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Arap alfabesiyle yazılmış bir metin olduğu için müstensihlerin bu ismi yanlış okudukları düşünülmektedir. Bu makalede "Abhâz" kelimesi ve bu kelimenin "Encâz" olarak okunma ve yazılma sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Husrev ü Şîrîn mesnevileri, Şeybî'nin Husrev ü Şîrîn'i, Abhâz

A Mispronounced Country in Husrev ü Şîrîn By Şeybi: Abhaz

Abstract: Husrev ü Şîrîn Mesnevis which narrates the love between Sasanian emperor Husrev Pervîz and Şîrîn has been riveting in both Persian and Turkish literatures and indited by many poets. In the narration which is based on a true story are the names of many cities and countries existing today. One of such country, Abhaz is given as "Encâz" in different versions of Husrev ü Şîrîn by Şeybi. It is thought that those who copied the work read the name incorrectly since the text was written in Arabic alphabet. This study reports the reasons behind this misreading and miswriting.

Keywords: Husrev ü Şîrîn mesnevis, Husrev ü Şîrîn by Şeybi, Abhaz

GİRİŞ

Konusu itibariyle tarihî gerçekliğe en yakın aşk hikâyelerinden biri olan Husrev ü Şîrîn mesnevilerinde Sâsânî hükümdarlarından Husrev Pervîz (saltanatı: 590-628) ile Ermen melikesinin yeğeni Şîrîn'in aşkı anlatılmıştır. Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn mesnevileri İslâmî edebiyatın en tanınmış ve sevilmiş hikâyelerindedir. Ancak Husrev ü Şîrîn mesnevileri içine alınan Ferhâd u Şîrîn mesnevileri konudaki değişiklikler ve masalsı anlatımı sebebiyle Husrev ü Şîrîn mesnevilerinden ayrılmaktadır. Firdevsî'nin Şehnâme'sinde Husrev'in siyasi mücadelesi oldukça geniş bir şekilde anlatılmış, Şîrîn ile ilgili macerası üzerinde de kısaca durulmuştur (Firdevsî 1370: 2025-2225). XII. yüzyılda Selçuklu döneminde yaşamış meşhur şair Nizâmî, bu hikâyeyi ilk defa bir mesnevi konusu olarak ele almıştır. Husrev ü Şîrîn mesnevisi Nizâmî'nin Hamse'sinin ikinci hikâyesidir. Nizâmî'nin bu eserine İran şairleri Türk şairleri tarafından da nazireler yazılmıştır (Ayan 2010; Ayan Nizam 2010). Bunların çoğu Nizâmî'nin eserinin çevirisi mahiyetinde olup bir kısmı da

* Yard. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi.

te'lif denilebilecek özellikler taşımaktadır. Divan şiirinde *Ferhâd u Şîrîn* mesnevisi yazan şairler konusu ve yer adlarındaki bazı farklılıklardan dolayı *Husrev ü Şîrîn* mesnevilerinden ayrıldığı için makalemizde ele alınmamıştır. Türk edebiyatında *Husrev ü Şîrîn* mesnevisini kaleme aldığı tespit edilen şairler ise Kutb, Fahrî, Şeyhî, Sadrî, Ahmed Rıdvan, Mu'idi, Hayâtî, Âhî, Firâkî, Emrî Emrullah Çelebi, Celîlî, 'Ârif Çelebi, İmâm-zâde Ahmed, Halîfe, İdris Beğ (Mahvî), Fasih Ahmed Dede ve Sâlim'dir (Timurtaş 1952: 15-21). Fakat bu mesnevilerden sadece Kutb, Fahrî, Şeyhî, Ahmed Rıdvan, Âhî, Firâkî, Celîlî ve Sâlim'in mesnevilerine ulaşılarak bu mesneviler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Üzerine çalışma yapılan mesnevilerden biri ise Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın hazırladığı Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*'idir. Sâlim Efendi'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisi doktora tezi olarak hazırlanırken bu kaynak da incelenmiştir. O esnada bu mesnevide "Abhâz" kelimesinin yanlış yazıldığı fark edilmiştir. Bu kelimenin Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin çeşitli nüshalarında "Encâz" olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine bu kelimenin Türk edebiyatında yazılan diğer *Husrev ü Şîrîn* mesnevilerinde olup olmadığı ve nasıl yazıldığı araştırılmış, Kutb, Firâkî ve Sâlim'in *Husrev ü Şîrîn* mesnevilerinde de olduğu görülmüştür. "Zemin metin" olan Nizâmî'nin *Husrev ü Şîrîn*'inde de bu kelimenin geçtiği tespit edilmiştir. Bu kelime bu mesnevilerde "Abhâz" olarak okunmuştur. Onlarca yazma nüshası bulunan Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinde bu kelimenin yanlış yazım sebebi araştırıldığında müstensihlerden kaynaklanan çeşitli sebepler olduğu anlaşılmıştır. Bu kelimenin mesnevilerde ülke ve şehir isimleriyle birlikte sıralanan bir yer olduğu düşünülmüştür. Yapılan araştırmalar sonucunda "Encâz" diye bir yer ismine rastlanılamamıştır. Fakat "Abhâz" kelimesi Kafkasya'da bir yere ve orada yaşayan halka verilen bir isim olarak pek çok kaynakta geçmektedir. Bu makalemizde Nizâmî, Kutb, Şeyhî, Firâkî ve Sâlim'in *Husrev ü Şîrîn* mesnevilerinde "Abhâz" kelimesinin geçtiği beyitler ve bu mesnevilerin nüshalarında kelimenin yazılışı ile "Encâz" olarak okunma ve yazılma sebepleri üzerinde durulacak ve kelimelerin anlamları verilecektir.

1. Mesnevilerde "Abhâz" Kelimesinin Geçtiği Beyitler:

Nizâmî:

Bu kelimenin Türk edebiyatında geçtiği mesneviler verilmeden önce "zemin metin" olan Nizâmî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinde geçtiği yerlerin görülmesi uygun olacaktır. "Abhâz" kelimesi Nizâmî'nin mesnevisinde iki beyitte geçmektedir. Bunlardan ilki sekizinci başlıkta bulunan "Sitâyîş-i Atabek-i A'zam, Şemsü'd-dîn Muhammed (Atabek-i Âzam Şemsüddin Ebû Cafer Mehmed İbni İldeniz hakkında methiye)" bölümündeki 305. beyitte geçmektedir. Bu beyit mesnevinin giriş bölümünde dönemin büyüklerine övgü kısmında yer almaktadır:

شکارستان او ابخاز و دربند

شبیخونش به خوارزم و سمرقند 305/306 (Hamîdiyân 1384: 22; Nizâmî 1370: 135.)

"Onun av sahası Abhaz ve Derbend'dir. Baskın yaptığı ülkeler de Harzem ve Semerkand'dır" (Sevsevil 1994: 23).

Bu kelimenin geçtiği diğer beyit ise yirminci başlıktaki “Hikâyet Kerden-i Şâpûr ez-Şîrîn ve Şebdîz (Şâpûr’un Şîrîn ve Şebdîz’den bahsetmesi)” bölümündeki 727. beyitte geçmektedir. Bu bölüm, Mehin Bânû’nun yönetiminde bulunan ve dört mevsimi geçirdiği ülkelerin isimlerinin verildiği bölümdür. Mehin Bânû ve yeğeni Şîrîn sonbaharda Abhaz’a avlanmaya giderler. Bu bölümde daha sonraki beyitlerde Şâvûr, Şîrîn ve Şebdîz’den bahsetmektedir:

به هنگام خزان آید به ابخاز

کند در جستن نخجیر پرواز 727/726 (Hamîdiyân 1384: 49; Nizâmî 1370: 155.)

“Sonbaharda Abhaz’a gelir, av peşinde dolaşır” (Sevsevil 1994: 50).

Kutb:

Kutb’un *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinde ise bu beyit 14. bölümde “Şâvûr Hüsrevka Hikâyetin Kılğan Şüreti” başlıklı bölümün 419. beytinde geçmektedir. Nizâmî’nin mesnevisinin çevirisi niteliğinde olan bu mesnevide de yine Mehin Bânû’nun mevsimleri geçirdiği yerlerden bahsedilmiş ve “Abĥāz” ülkesine de yer verilmiştir:

417 Bolur Mühîn Bânû yaz künlerde ĥurrem

Temâşasız kiçürmez yılda bir dem

418 Kilür yay künde İrmen tağlarında

Çiçek tig açlıp oynar bağlarında

419 Yana kör bir yiri bar atı **Abĥāz** (Abhaz denilen bir yer var yine bak gör).

Kılur şayd ol salur kuşlarķa şahbāz

420 Bolur bir tağda kış faşında dā’im

Havā şaṭrancın oynar ma’de kâ’im

421 İrür tört faş içinde iṭhiyārı

Havā hoş kılur cisminge yarı (Hacıeminoğlu, 1968: 205.)

Şeyhî:

Şeyhî’nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin Faruk Kadri Timurtaş tarafından hazırlanmış tenkitli metninin 20. bölümünde bulunan “Ĥaber Dāden-i Şâvûr Hüsrev-rā ez-Aĥvāl-i Şîrîn (Şâvûr’un Husrev’e Şîrîn’in ahvalinden haber vermesi)” başlıklı bölümün 1007 ve 1014. beyitlerinde bu kelime “Encāz” olarak geçmektedir. İlk beyitte Mehin Bânû’nun emrindeki yerler verilirken diğer beyitte güz mevsimini geçirdiği bir yer olarak verilmektedir:

1007 Qamu **Encāz** ü Derbend ü Kuhistān

Anuñ emrinde olmuş bende fermān (Timurtaş 1963: 37.)

1014 Maķāmıdur ĥazān faşında **Encāz**

K’olur anuñ yimişleri şifā-sāz (Timurtaş 1963: 38.)

Firâkî¹:

Firâkî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin “Çāšnī-sāhten-i Şābūr Şeker Şîrîn-i Şür-engiz-rā ve Çeşānīden ez-ān Şeh-zāde-i Pervîz-rā (Şābūr'un tatlı Şîrîn'in tadını tatması ve Şehzāde Pervîz'e de tattırması)” başlıklı bölümünde de yine şair Ermen ülkesinin melikesi Mehin Bânû ve onun egemenliği altında bulunan yerleri sıralarken “Abhāz” ülkesine de yer vermiştir. Aşağıdaki beyitte verilen ülke isimleri o dönemde İran ve çevresinde bulunan ülke ve şehirlere aittir:

609 Eli altında Derbend ü Şifāhān

Muṭī' emrine **Abhāz** u Kuhistān (Firâkî, v. 22a.)

Sâlim:

Sâlim Efendi'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin 13. başlığında bulunan “Haber Dāden-i Şāvur Husrev-rā ez-Ahvāl-i Şîrîn (Şāvur'un Şîrîn'in durumlarını Husrev'e haber vermesi)” bölümünde de yine “Abhāz”ı Mehin Bânû ve Şîrîn'in güz mevsimini geçirdikleri yer olarak görmekteyiz:

384 Şayf içre olur o şāha mesken

Ya'nī ki verā-yı küh-ı Ermen

385 Geldikçe dem-i hāzān-ı nā-sāz

Ārāmgehi olurdu **Abhāz**

386 Hem olur imiş dem-i şitāda

Berda' tarafına pā-nihāde

387 Etdikçe bahār günü hürrem

Bulurdu Muḡān feyz-i maḡdem (Sâlim, V15a; T11a).

2. “Abhāz” Kelimesinin Nüshalarda Yazılışı:

İran edebiyatının tanınmış şairi Nizâmî tarafından yazılan *Husrev ü Şîrîn* mesnevisi ve diğer mesnevilerinin bulunduğu *Hamse*'si İranlılar ve Türkler tarafından çok sevilmiş ve pek çok müstensih tarafından kopya edilmiştir. İran'da yapılmış kopyalardan olan Hasan Vahîd Destgirdî nüshasının Dr. Sa'id Hamîdiyân tarafından pek çok *Husrev ü Şîrîn* metni karşılaştırılarak çıkarılan tenkitli metninde ve Nizâmî'nin *Külliyât-ı Hamse* nüshasında her iki beytin de “Abhāz” (ابخاز) şeklinde yazıldığı görülmüştür (Nizâmî 1370: 135, 155; Hamîdiyân 1384: 22, 49). Hamîdiyân'ın yapmış olduğu tenkitli nüshada “Abhāz” kelimesine her iki beyitte de dipnot verilmiştir. Bu dipnotların ilkinde Abhāz'ı “Ermenistan'ın vilâyetlerinden biri (Hamîdiyân 1384: 22.)” olarak verilirken diğerinde “Zalimliği ile tanınan bir

¹ Asuman Bayram tarafından tespit edilen Firâkî'ye ait bu eser, şu anda Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında doktora tezi olarak çalışılmaktadır. Bu çalışmada bu eseri incelememizde yardımlarını esirgemeyen Asuman Bayram'a teşekkürü bir borç biliriz.

hükümdarı olan Türkistan'ın bir vilayetinin adıdır (Hamîdiyân 1384: 22.)” diye tanımlanmaktadır.

Türk edebiyatında yapılan Nizâmî'nin *Husrev ü Şîrîn*'in kopyalarında ise bu kelime çeşitli şekillerde yazılmıştır. TDK A 335 no.da kayıtlı yazma nüshada ilk beyit ايجار (İcār) (v. 5a), ikinci beyit ايجاز (İcāz) (v. 11); 06 Hk 911 no.lu nüshada ise ilki منجاز (müncāz) (v. 81a), ikinci beyit ايجاز (İcāz) (v. 87b); Kayseri Râşid Efendi 1307 no.lu nüshada ise ايجاز (İcāz) (v. 33); diğeri انجاز (Encāz) (v. 37b) şeklinde yazılmıştır.

Nizâmî'nin mesnevisinin yazma nüshalarına bakıldığında İran'dan gelen metinlerin matbaa baskısı olması nedeniyle kelimenin “Abĥāz” olarak yazıldığı açıkça görülmektedir. Ancak Türkiye'deki nüshaların el yazması nüshalar olmasından dolayı müstensihlerin yanlış okuma ve anlamalarından kaynaklanan hataların olduğu tespit edilmiştir.

Fîrâkî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin tek nüshası Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesinde Keleti Gyüzt Török O. 254, Kezirat kaydıyla bulunmaktadır. Bu nüshada kelime açıkça “Abĥāz” (ابخاز) şeklinde yazılmıştır.

Sâlim Efendi'nin *Husrev ü Şîrîn*'inin biri Vatikan Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Vat. Turco 284 no. ile, diğeri ise Tahran, Kitâbhâne-i Meclis-i Şûra-yı Millî, 8574 no. ile kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır. Sâlim'in mesnevisinin iki nüshasında da kelimedeki “ب” ve “خ” harflerindeki noktalar alt alta gelmiştir. Bu yüzden bu kelime “Abĥāz” (ابخاز) ya da “Encāz” (انجاز) olarak okunabilir. Kelimenin doğru olarak okunması kelimenin anlamını bilmeye bağlıdır.

Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*'inin yazma nüshalarından Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın karşılaştırmalı metin hazırlarken kullandığı nüshalar haricinde on beş nüsha daha incelenmiştir. Nüshalar ve bu nüshalarda bu kelimenin nasıl geçtiği şu şekilde sıralanabilir:

1. MK 06 Mil Yz A 2019: Abĥāz – ابخاز (v. 28). Bu nüshada bu kelime iki beyitte de “Abĥāz” şeklindedir.

2. TDK 10: Birinci beyit Aĥyāz - احياز (v. 18b); ikinci beyit Abĥāz – ابخاز (v. 19a) şeklindedir.

3. MK 06 Mil A 757: Aslında bu nüshadaki iki beyitte kelimenin yazımında noktalar tam alt alta geldiği için Encāz – انجاز ya da Abĥāz – ابخاز şeklinde okunabilir (v. 26). Bu nüshanın istinsah tarihi 1059/1649'dur.

4. MK 06 Mil Yz A 8472: Bu nüshadaki iki beyitte de kelimenin yazımında noktalar tam alt alta geldiği için Encāz – انجاز ya da Abĥāz – ابخاز şeklinde okunabilir (v. 28a). Bu nüshanın istinsah tarihi 1153/1740'dır.

5. 06 HK 946: Bu nüshadaki iki beyitte de kelimenin yazımında noktalar tam alt alta geldiği için Encāz – انجاز ya da Abĥāz – ابخاز şeklinde okunabilir (v. 30a). Bu nüshanın istinsah tarihi 938/1531'dir. Müstensihi Habib Efendi'dir.

6. 45 Hk 2672: Abhār – ابحار (v. 31b); ikincisi انجان encān- olarak yazılmıştır.

7. MK 06 Mil Yz FB 336: Bu nüshanın iki beytinde de kelime Encāz – انجاز (v. 33) olarak yazılmıştır. Bu nüshanın istinsah tarihi 949/1542'dir. Müstensih Hatib Mahmud'dur.

8. MK 06 Mil Yz A 1274: Bu nüshanın iki beytinde de kelime Encāz – انجاز (v. 25) olarak yazılmıştır.

9. MK 06 Mil Yz FB 154: Bu nüshanın iki beytinde de kelime Encāz – انجاز (v. 18) olarak yazılmıştır.

10. Ankara Üniv. Üniversite A 46 AÜ: Bu nüshanın iki beytinde de kelime Encāz – انجاز (v. 27) olarak yazılmıştır.

11. AÜ Mustafa Con A 597: Bu nüshanın iki beytinde de kelime Encāz – انجاز (v. 23-24) olarak yazılmıştır.

12. 45 Hk 5156: Bu nüshanın iki beytinde de kelime Encāz – انجاز (v. 54) olarak yazılmıştır (Manisa il halk kütüphanesi).

13. 45 Hk 2673: Bu nüshanın birinci beytinde Encār – انجار; ikinci beytinde Encāz – انجاز (v. 32) olarak yazılmıştır. Bu nüshanın istinsah tarihi 1029/1619'dur. Müstensih Mustafa İbn Ali'dir.

14. MK 06 Mil A 61: Bu nüshanın iki beytinde de kelime Encāz – انجاز (v. 36) olarak yazılmıştır (Encāz; ikincisinde “nun” harfinin noktası unutulmuş).

15. MK 06 Mil Yz A 4533: Bu nüshanın iki beytinde de kelime Encār – انجار (v. 7) olarak yazılmıştır.

Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin yukarıdaki on beş nüshasına bakıldığında bu kelimenin nüshalardaki yazımının çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Birinci nüshada bu kelimenin iki beyitte de; ikinci nüshada ise ikinci beyitte açıkça “Abhār” yazıldığı görülmektedir. Üç, dört ve beşinci nüshalarda ise müstensih tarafından bu kelimenin noktalarının alt alta getirilmesinden dolayı kelime “Abhār” (ابحار) ya da “Encāz” (انجاز) olarak okunabilmektedir. Bu tür yazımlar Arap alfabesiyle yazılan elyazması metinlerde sık karşılaşılan bir durumdur. Diğer nüshalarda ise kelimenin açıkça “Encāz” (انجاز) şeklinde yazılanları olduğu gibi noktaların unutulmasından ya da kopya edilen nüshadaki kelimenin müstensih tarafından yanlış okunup yazılmasından kaynaklanan yazım hataları olduğu göze çarpmaktadır. Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın hazırlamış olduğu metinde kullandığı nüshalarda da bu durumların söz konusu olduğu düşünülmektedir.

Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin nüshalarındaki ve Nizâmî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin Türkiye'deki nüshalarında bu kelimelerin yanlış yazılmalarındaki temel sebebin müstensihlerin kopya ettikleri metindeki kelimelerin anlamlarını bilmemeleri, coğrafya bilgilerinin olmaması ya da kelimeleri yanlış okumaları olduğu düşünülmektedir. Çünkü kelimelerin bulunduğu beyitlerdeki

anlamlara bakıldığında bu kelimenin “Encāz” değil de “Abhāz” olması gerektiği anlaşılmaktadır.

3. “Abhāz” ve “Encāz” Kelimelerinin Anlamı:

Beyitlerde “Abhāz” ve “Encāz” olarak geçen kelimelerin anlamları araştırıldığında “Encāz” kelimesine hiçbir kaynakta rastlanılmamıştır. Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe ve Osmanlı Türkçesi-Türkçe sözlüklere bakıldığında kelimenin sadece “incāz” olarak okunduğu görülmüştür. Sözlüklerde “incāz”a; “bir kimsenin isteğini reva görmek, sözünde durmak” (Kantar 1993: 73; ‘Amîd 1371: 202); yerine getirme (Devellioğlu 2001: 520); sözünde durmak, ihtiyacını görmek, yaralıyı öldürmek” (Kantar 2009: 328.) gibi anlamlar verilmiştir.

Yukarıdaki beyitlerin anlamlarına bakıldığında kelimenin bir yer adı olduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli sözlüklere, tarih ve coğrafya kitaplarına bakıldığında bu kaynakların “Abhāz” kelimesine yer verdikleri görülmüştür. Bu kaynaklar “Abhāz” hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Abhāz”, “Ābhāzya” ya da “Abaza”; Kafkasya'nın güneyinde Karadeniz ve Kûban nehri arasında bir yerleşim yerine ve burada yaşayan halka verilen isimdir. Kuzey ve kuzeydoğusunda Kafkas dağları, doğusunda Gürcistan, güney ve güneydoğusunda Karadeniz bulunmaktadır (Ahmed Rıf'at Efendi 1299: 7-8; Şemseddin Sami 1306/1889: 6; Yakut el-Hamevi 1977: 64; Sevsevil 1994: 453; Giunashvili 1973: 222; Barthold 1986: 100). Tarihî geçmişi MS 1. yüzyıla kadar takip edilebilen Abhazları, 12. yüzyılda bir Ermeni coğrafyacısı “Abhaz” olarak adlandırmıştır (Giunashvili 1973: 222). Pek çok kabile burada yerleşmiştir. Roma egemenliği altındayken 4. yüzyıldan itibaren burada Hristiyanlık genişlemiş, 6. yüzyılda resmi dinleri olmuştur. 6 ve 7. yüzyıllarda kısmen Bizans egemenliğine girmişlerdir. Zaman içinde Gürcülerin, İranlıların, Moğolların, Osmanlıların ve Rusya'nın egemenliği altına bulunmuşlardır (Ahmed Rıf'at Efendi 1299: 7-8; Şemseddin Sami 1306/1889: 6; Yakut el-Hamevi 1977: 64; Sevsevil 1994: 453; Giunashvili 1973: 222; Barthold 1986: 100). 1294/1877-78 Osmanlı-Rus harbi sırasında Osmanlı taraftarı Müslüman Abhazlar, Osmanlı devletine hicret etmiş, kalanları Rusya himayesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Başkenti Sohum'dur (Ahmed Rıf'at Efendi 1299: 8; Şemseddin Sami 1306/1889: 6).

Bu yerin adı *Dede Korkut Kitabı*'nda da karşımıza çıkmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nda “Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Oldığı Boyı Beyan ider Hanum Hey” başlıklı hikâyedeki Salur Kazan ve Oğlu Uruz'un arasında geçen bir konuşmada Uruz'un babasına söylediği sözler arasında bu yerin adı da geçmektedir. Uruz babasına, “Kan “Abkaza” iline men giderem, Altun haça elümü ben basaram, Pilon geyen keşişün elin men operem, Kara gözlü kâfir kızın men aluram...” demektedir (Ergin 1994: 155).

Bu kelimenin bir yer adı olduğu *Dede Korkut Kitabı*'nda da “Abkaza iline” diyerek açıkça belirtilmiştir.

SONUÇ

Sâsânî hükümdarlarından Husrev ile Ermen melikesinin yeğeni Şîrîn arasında geçen *Husrev ü Şîrîn* hikâyesi konusu itibariyle tarihî gerçekliğe en yakın aşk hikâyesidir. Husrev ve Şîrîn'in aşk hikâyesi ilk olarak Nizâmî tarafından mesnevi hâline getirilmiştir. Kendisinden sonra çok sevilen bu hikâyeye İran ve Türk edebiyatında nazireler yapılmıştır. Türk edebiyatı sahasında yazılan ve bazıları te'lif denebilecek nitelikte olan bu mesnevilerden en önemlisi Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisidir. Şeyhî'nin bu mesnevisi çok beğenilmiş ve bu nüshanın onlarca kopya nüshası hazırlanmıştır. Nüshaların yazımı esnasında bu kelimelerden bazılarının müstensih kaynaklanan nedenlerle yanlış yazıldığı tespit edilmiştir. Bir örneği de "Abhâz"dır. Bu kelimenin Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisi dışında hangi mesnevilerde geçtiği araştırılmış ve Türk edebiyatındaki bu mesnevilerin Kutb, Firâkî ve Sâlim Efendi'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevileri olduğu görülmüştür. Şeyhî, mesnevisini yazarken Nizâmî'nin mesnevisini "zemin metin" olarak aldığı için "Abhâz" kelimesi Nizâmî'de de taranmış ve bu kelimenin iki yerde geçtiği tespit edilmiştir. "Abhâz" kelimesinin Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinde çeşitli hatalardan dolayı "Encâz" ya da buna benzer kelimeler şeklinde yazıldığı görülmüştür. Müstensih kaynaklanan bu hataların en başında Arap harfleriyle hazırlanan elyazması metinlerde "ب" ve "خ" harflerinin noktalarının alt alta gelmesinden dolayı bu harflerin "ن" ve "ج" olarak okunması olduğu, diğer bir müstensih hatasının ise kopya eden kişinin kelimeyi yanlış okumasından ve anlam vermeden sadece kopya etmesinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bununla beraber yapılan yazım hatalarının temel sebebinin ise müstensihlerin kopya ettikleri metindeki kelimelerin anlamlarını bilmemesi ile tarih ve coğrafya bilgilerinin yetersiz olduğu düşünülmektedir. Çünkü mesneviler incelendiğinde "Abhâz" kelimesinin diğer yer adlarıyla birlikte sayılan bir yer adı olduğu tespit edilmiş, pek çok kaynakta buranın "Kafkasya'da bir yerleşim yerine ve burada yaşayan halka verilen bir isim" olduğu anlaşılmıştır. Ancak "Encâz" kelimesine hiçbir kaynakta rastlanmamıştır.

KAYNAKÇA

- AHMED RIF'AT EFENDİ, (1299), *Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul.
 'AMÎD, Hasan (1371). *Ferheng-i 'Amîd*, Tehrân.
 AYAN, Elif, (2010). *Sâlim Efendi'nin Husrev ü Şîrîn Mesnevisi ve Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrîn Mesnevileri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora tezi.
 AYAN NİZAM, Elif, (2010), *Sâlim Efendi and his Husrev u Şîrîn*, Harvard University.
 BARTHOLD, W-V. MINORSKY, (1986), "Abkhaz", *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. I, s. 100-102.
 DEVELLİOĞLU, Ferit (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
 ERGİN, Muharrem, (1994), *Dede Korkut Kitabı (Giriş-Metin-Faksimile)*, Ankara: TDK Yay.
 FİRÂKÎ, *Husrev ü Şîrîn*, Magyar Tud. Academia Könyvtara, Keleti Gyüzt Török O. 254, Kezirat.

ŞEYHÎ'NİN *HUSREV Ü ŞİRİN* MESNEVİSİNDE YANLIŞ YAZILAN BİR YER İSMİ: ABĤĀZ

- FİRDEVSÎ, (1370), *Şeh-nâme*, Tehran: Celâlî ve İhtirâmî Yay. C. 4 (6-7. cilt): 2025-2225.
- FLEMMİNG, Barbara, (1974), *Fahris Husrev u Şirin*, Ein türkische Dichtung von 1367, Wiesbaden.
- GIUNASHVILI, Dzh. (1973), “Abĥāz”, *Encyclopedia Iranica*, (ed. Ehsan Yarshatre), Vol. I: 222-224.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, (1968), *Kutb'un Husrev ü Şirîn'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- HAMİDİYÂN, Sa'id (hızl.) (1384), *Husrev u Şirîn Hekim Nizâmî Genceî*, (6. baskı), Tehran.
- KANAR, Mehmet, (1993), *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Birim Yayıncılık.
-, (2009), *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayıncılık.
- KAZAN, Şevkiye, (1997), *Hâmdî-zâde Celîlî ve Husrev ü Şirîn Mesnevisi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniv. Yüksek Lisans tezi.
- NİZÂMÎ-İ GENCEÎ, (1370), *Külliyât-ı Hamse Hakîm Nizâmî Genceî*, Tehran: Mü'essese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 5. baskı.
- SÂLİM EFENDİ, *Husrev ü Şirîn*, Vatikan Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Vat. Turco 284.
-, *Husrev ü Şirîn*, Tahran, Kitâbhâne-i Meclis-i Şûra-yı Millî, 8574.
- SEVSEVİL, Sabri, (1994), *(Nizâmî) Hüsrev ü Şirîn*, (çev. Sabri Sevsevil), İstanbul: MEB Basımevi
- STEİNGASS, F. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, (1306), *Kamusü'l-A'lam*. İstanbul: Mihran Mat.
-, (1317), *Kamus-ı Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- ŞEYHÎ, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: MK 06 Mil A 61.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: MK 06 Mil A 757.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: MK 06 Mil Yz A 1274.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: MK 06 Mil Yz A 2019.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: MK 06 Mil Yz A 4533.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: MK 06 Mil Yz A 8472.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: MK 06 Mil Yz FB 154.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: MK 06 Mil Yz FB 336.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: 06 HK 946.
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: Üniversite A 46 AÜ (Ankara Üniversitesi).
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: AÜ Mustafa Con A 597 (Ankara Üniversitesi).
-, *Husrev ü Şirîn*, Ankara: TDK 10.
-, *Husrev ü Şirîn*, Manisa: 45 Hk 2672, (Manisa il halk kütüphanesi).
-, *Husrev ü Şirîn*, Manisa: 45 Hk 2673, (Manisa il halk kütüphanesi).
-, *Husrev ü Şirîn*, Manisa: 45 Hk 5156, (Manisa il halk kütüphanesi).
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, (1952), “Husrev ü Şirin” ve “Ferhad u Şirin” Yazan Şairlerimiz”, *TD*, Ankara, 1(10), 07.1952, s. 15-21.
-, (1963), *Şeyhî'nin Husrev ü Şirîn'i*, İstanbul: Edebiyat Fak. Basımevi.
- TAVUKÇU, Orhan Kemâl, (2000), *Ahmed Rıdvân Hüsrev ü Şirin (İnceleme-Metin)*, Erzurum: Atatürk Üniv. Doktora Tezi.
- YÂKUT EL-HAMEVÎ, (1397/1977), *Mu'cemu'l-Buldân*, I. C., s. 64, Beyrut.

